

Гісторыя і міфы, і не толькі

У пачатку 90-х гг. XX ст. чалавецтва было сведкам маштабных гістарычных зрухаў, наступствы якіх яшчэ доўга будуць хваляваць сусветную супольнасць. Гаворка ідзе пра крушэнне біпалярнага свету, развал СССР, змену геапалітычных цэнтраў і ідэалагічных сістэмаў. Адзін з вынікаў названых працэсаў — стварэнне маладых нацыянальных дзяржаваў, найперш на руінах былога СССР. Аднак будаванне краіны (незалежна, якая нацыя яе стварае), немагчымае без нацыянальнай свядомасці. Сярод мноства кампанентаў асноўнымі з'яўляюцца гістарычная памяць і нацыянальная ідэя. І першая, і другая ёсць у кожнай нацыі, але праблема ў тым, як гэта зноў адкрыць, данесці да грамадства, абудзіць яго мысленне і эмоцыі.

Наглядзячы на шматлікасць нацыяў, умоваў іх фармавання і сродкаў утварэння нацыянальных дзяржаваў, можна вылучыць агульную схему абуджэння нацыянальнай свядомасці.

Напачатку ў наяўнасці навуковы інтарэс, калі лінгвісты, гісторыкі, этнографы даследуюць народныя традыцыі й гістарычныя з'явы, ствараюць г. зв. «культурны пакет» для больш шырокага ўжытку. Прычым часта выкарыстоўваецца слухная тэза: калісьці мы былі магутныя і развітыя, а вось прыйшлі заваёўнікі (каланізатары, агрэсары, імперская ўлада), і мы апынуліся ў заняпадзе. Затым палітыкі бяруць з гэтага «культурнага пакета» тое, што лічаць карысным для патрыятычнай агітацыі. І, нарэшце, ідзе ўздым нацыянальнага руху з адпаведнымі ў кожным выпадку наступствамі.

Усё вышэйадзначанае характэрнае і для Беларусі, і кожны сведамы жыхар нашай рэспублікі, несумненна, узгадае адпаведныя падзеі, імёны, назвы і канцэпцыі. У такім сэнсе можна сказаць, што кніга В. П. Грыцкевіча «Гісторыя і міфы» гэта і гісторыка-метадалагічнае даследаванне, і прыклад грамадскага мыслення перыяду нацыянальнага адраджэння ў Беларусі, і, у пэўным сэнсе, вынік гэтага мыслення.

У манатрафіі грунтоўна даследуецца феномен «таталітарнай дзяржавы», якой, на думку аўтара, з'яўляюцца Савецкі Саюз. Аўтар аналізуе складнікі таталітарызму — псіхалагічныя рысы «homo soveticus», стан эканомікі, дэфармаванае светаўспрыманне, закрытасць для ўсяго, што не адпавядае прынятай ідэалогіі, «двайнае мараль» і шмат іншых кампанентаў.

Асобным чынам разглядаецца праблема навукі ва ўмовах ідэалагічнага ціску, стварэнне «феномена рэпрэсаванай навукі» ў СССР. Гэта і пэдалогія, і генетыка, і кібернетыка, і, што найбольш адметна і трагічна, — усё грамадскія на-

вукі. Нельга не пагадзіцца з аўтарам, што гісторыя, філасофія і палітэканомія зрабіліся паслухмянымі падручнымі для дзяржаўнай ідэалогіі. Такія навукі, як сацыялогія, паліталогія, сацыяльная псіхалогія і роднасныя ім, практычна не існавалі, затое квітнелі марксіска-ленінская філасофія, навуковы атэізм, навуковы камунізм, палітэканомія капіталізму і сацыялізму і іншыя. Чытач узгадае і забавяжковыя спасылкі на класікаў марксізму-ленінізму ў кожным дапаможніку, дысертацыі і манатрафіі — інакш яны не пройдуць. Добра памятна і шматлікія навуковыя працы, прысвечаныя «фальсіфікацыям» замежнай гістарычнай і філасофскай навукай пытанняў савецкай гісторыі — ад праблемаў Кастрычніцкай рэвалюцыі да пераваг развітага сацыялізму ў СССР. Кожны, хто хоць на крок адыходзіў ад артадаксальнай ідэалогіі — быў аб'ектам крытыкі. Але і гэта прайшло, і манатрафія такога кінталту стаяць у бібліятэках, наўрад ці ўяўляючы цікавасць для чытача.

Значна горш іншае. Амаль уся заходняя і сусветная гісторыя, філасофія, паліталогія, псіхалогія, а таксама літаратура і мастацтва (яны, што не адпавядаюць традыцыйнаму рэалізму), практычна страчаныя для некалькіх пакаленняў. Цяпер мы толькі засвойваем тое, што ў іншых краінах успрымалася і асэнсавалася ўжо некалькі дзесяцігоддзю таму. Між тым у нашай масавай свядомасці сусветная літаратура 2-й паловы XX ст. (акрамя некалькіх імёнаў) — амаль суцэльнае белая пляма, не кажучы пра грамадскія навукі.

Зразумела, што балюча і сорамна чытаць такія лічыбы: на 1991 г. больш як 1200 асобаў у БССР працавалі ў галіне гістарычнай навукі. Каля 90% дысертацыяў былі прысвечаныя савецкаму перыяду, больш як 58% — гісторыка-партыйнай тэматыцы (с. 53). Не дзіўна, што амаль кожны адпускае адпаведныя каментары наконці гісторыі. Добра

вядомыя і патрыярхі навукі таго перыяду, але вось што чалавецца заўважыць.

Аўтар прапануе пераледзец дысертацыі, зрабіўшы верыфікацыю навуковых працаў. Паўстае пытанне: каму ад гэтага будзе лягчэй? Грамадству? Гістарычнай навуцы? Маладым навукоўцам? Па вялікім рахунку — нікому. Мы апынёмся ў віры разборах, канфліктаў, абразав, душунных і псіхалагічных надломаў, вынікі якіх у навуцы прабавіць немагчыма. Хто будзе праводзіць верыфікацыю? Сталія навукоўцы будуць высвятляць, каго з калег пазбавіць навуковых званняў ці гэтую няўдзячную працу ўскладуць на маладых? І згодна з якімі крытэрыямі мерываць, варта ці не вартыя? І ўвогуле, чаму памылі ўсёй сістэмай ўскладаць толькі на людзей? Кожны ўладкоўваць, як мог, і, можа, хтосьці шчыра верыў у тое, што піша (хоць бы таму, што іншых думак не было). Давайце пакінем гэта на суд гісторыі (хоць, здаецца, акцэнт ужо расставлены), давайце будаваць сваё, пазбягаючы памылак.

Вельмі цікавымі змястоўнымі для чытача раздзелы, прысвечаныя запачатку гістарычнай навуцы на сучасным этапе і праблемамі міфаў у гісторыі.

Без сумневу, слушнае разуменне гісторыі як навукі, заклікай фармагаць светапогляд шляхам выхавання дынамічнага, аператыўнага, глабальнага мыслення з міждысцыплінарным надыходам.

Асабліваю ўвагу прыцягвае феномен гістарычнага міфу — яго ўзнікненне, функцыі, значэнне, роля ў гісторыі, шляхі пераадолення, якія разглядаюцца ў розных асцелках.

Натуральна, увага аўтара сканцэнтравана на міфах, якія непасрэдна тычацца гісторыі Беларусі. Складанасць і нават трагізм беларускай гісторыі — у адсутнасці на працягу некалькіх стагоддзяў сапраўднай дзяржаўнасці (у тым выглядзе, у якім мы разумеем дзяржаўнасць у ЗША, Англіі, Францыі, Японіі і інш. краінах). І калі перыяд Полацкага княства і Вялікага Княства Літоўскага можа, вобразна кажучы, «сагрэць душу» гісторыка, то перыяды Рэчы Паспалітай, Расейскай імперыі й Савецкага Саюза выглядаюць складанымі і нават драматычнымі для гісторыі ўласна беларускага народа.

Праўда, аўтар гэтага і не прыгадае, але добра вядомыя калізіі падчас заключэння Люблінскай уніі, калі польскі бок паказаў, што галоўны ў Рэчы Паспалітай, што стваралася, і як ліцвінскія дэпутаты ўключэнчы ўпрошвалі Жыгімонта II Аўгуста не аддаваць іхную зямлю пад уладу Кароны на польскія ўмовы. Праз 200 гадоў з невялікім Рэч Паспалітую напаткаў лёс расчлененай і праглынутай дзяржавы, прычым ключавая роля ў гэтых падзеях належала Расейскай імперыі. Апроч таго, удзел Аўстрыі і Прусіі ў падзеле можна растлумачыць асцярожнасцю і прагматызмам Расейскай імперыі. Відавочны замах на тэрыторыю Польшчы маглі б выклікаць незадаволенасць і ваенныя санкцыі з боку Аўстрыі і Прусіі. Таму Кацярына II вырашыла дамовіцца з імі, вылучыўшы пэўныя часткі. Аўтар кнігі грунтоўна даследуе

такую з'яву сусветнай гісторыі, як імперская дзяржава. На жаль, ён абмяжоўваецца засяроджваннем увагі менавіта на Расеі і на Савецкім Саюзе, што з'яўчае праблематыку. Пры гэтым сцвярджаецца, што пашырэнне тэрыторый ўласціва толькі тым этнасам, якімі кіруе імперская ўлада. Можна зразумець такую пастаноўку пытання пасля расейска-антрычнай гісторыі і імперскай ідэі ў савецкія часы.

Але з паважаным В. П. Грыцкевічам можна паспрачацца, толькі патрэбна адкінуць эмоцыі (дарэчы, іх наяўнасць зразумелая). Па-першае, імперыя — з'ява натуральная, хоць бы таму, што ў сусветнай гісторыі няма ніводнага больш-менш значнага перыяду (акрамя першабытнага) без існавання імперскіх дзяржаваў. Кожны этнас, кожная нацыя ў працэсе свайго развіцця сутыкаецца з праблемай пашырэння тэрыторый, далучэння новых земляў, хоць бы з прычыны развіцця гаспадаркі і росту насельніцтва. Гэта закон і прыроды, і грамадства, і не трэба ў гэтым шукаць нешта звышнатуральнае. Іншая справа — у колькі магчымае пашырэнне тэрыторыяў і якімі сродкамі яно праводзіцца. Напрыклад, вядомыя ўсім княствы Герцыке і Кукуенойс — хіба гэта не фарпосты Полацкага княства падчас прасоўвання яго на паўночны захад з мэтай паступовага ўлучэння ў сферу ўплыву лаганскіх прыбалтыйскіх плямёнаў? А Вітаўт з яго максімальным пашырэннем ВКЛ і далучэннем новых земляў на усходзе (пакуль справа не дайшла да сутыкнення з Рускай дзяржавай) і паўночным захадзе (дзе жамойты чакалі паратунку ад крыжакоў, сваіх спрадчэных ворагаў, а Вітаўт атрымаў мянушку Крывавівец)? А цяпер пытанне: ці можна назваць Полацкае княства і ВКЛ імперыямі (ці дзяржавамі з імперскай уладай)?

Расейская імперыя — гэта сапраўды велізарны кантынентальны кангламерат тэрыторыяў і народаў, якая прыкладала ўсе намаганні для ўмацавання эканамічнай, ваеннай і геапалітычнай магутнасці (іншая справа, у што абышлася гэта Расеі і СССР як да 1917 года, так і пасля 1991 г.). Можна спадзявацца, што СССР быў апошняй імперыяй у гісторыі, але гэта толькі надзеі. Зразумела, што ў XXI ст. формы імперыі будуць змяняцца, а сэнс застанеца ранейшы. Як і раней, у свеце існуюць звышдзяржавы (цяпер — адна, ЗША), існуе барацьба за сферы ўплыву, ёсць і слабыя дзяржавы, ёсць мноства шляхоў уплыву на іх. І не варта кагосьці груба заваёўваць, а потым ставіць там намеснікаў — ёсць больш надзейныя шляхі. Прыкладаў дастаткова, трэба толькі сачыць за падзеямі ў свеце.

Беларускія землі напэўніч адчулі на сабе імперскі ўплыў Расеі, і з гэтым з В. П. Грыцкевічам можна пагадзіцца. «Западнаруссізм», русіфікацыя, сціранне нацыянальнай адметнасці пад выглядам гістарычнай адзінасці — усё гэта мы адчуваем на сабе да сённяшняга дня. Апроч таго, пэўная частка нашых суграмадзянаў, прычым людзей з вышэйшай адукацыяй, лічыць, што ўсе гэтыя нацыянальныя дэбаты — глупства. Усе мы аднолькавыя з часоў Кіеўскай Русі — калыскі ўсіх славянскіх народаў. Але, як здаецца, найбольш жорстка імперская ідэя, замешаная на прале-

тарскім інтэрнацыяналізме, увасобілася падчас існавання СССР, а да яго стварэння — у выкарыстанні Беларусі як сродку для вырашэння сваіх тэрытарыяльных і ідэалагічных мэт. Гэта і засілле небеларусаў у кіраўніцтве БССР, і хуткае яе раздзяленне на Літбел і расейскія тэрыторыі (бальшавікам быў патрэбны буфер, каб абараніць Расею — каліску сусветнай рэвалюцыі). Але гэтым не скончылася. Калі ў 1920 г. Літбел скасоўваўся, беларусы страцілі паўночна-заходнія землі (на карысць Літвы), захад быў пад Польшчай (да 1939 г.), усходнія землі належалі Расеі. Вось і засталіся б павеатаў Менскай губерні пад уладай беларускай камуністычнай партыі, якая абвясціла сябе цалкам залежнай ад расейскай. Беларусь раздзіралі, як хацелі, прычым ні з адной палітычнай партыяй тагачаснай Беларусі бальшавікі супрацоўнічаць не жадалі, хоць беларускія эсеры прапаноўвалі ім агульную дэмакратычную платформу. Зразумела, такі пачатак абумовіў тое, што было потым.

В. П. Грыцкевіч справядліва адзначае цалкам расейскацэнтрыйны характар гістарычнай адукацыі ў былым СССР. Аўтар гэтага артыкула памятае, што ў школе вельмі добра ведалі князёў Кіеўскай Русі і расейскіх імператараў, але такія з'явы, як Вялікае Княства Літоўскае, Рэч Паспалітая былі амаль абстрактнымі, не кажучы пра канкрэтныя асобы беларускіх гісторыяў. Спраўды, гісторыя абрывае міфамі ў духу расейскацэнтрыйнай канцэпцыі, якія прыведзены В. П. Грыцкевічам. Гэта і тэорыі пра тое, што ВКЛ — літоўска-дзяржава, створаная літоўцамі-заваяўнікамі, і ідэя чужароднасці і варажасці еўрапейскага ўплыву ва ўсіх яго формах, і дабратворнаць для беларускіх земляў улучэння ў Расейскую імперыю, і наогул тэзісы пра тое, што Расея — выключна дабрадзей для іншых народаў, якія толькі і імкнуцца быць далучанымі да яе. Аўтар прыводзіць шэраг персаналіяў найноўшай гісторыі — аб'ектаў «чорных» і «белых» міфаў. Усё гэта чытач знайдзе ў кнізе. В. П. Грыцкевіч падрабязна аналізуе міфы пра класавую барацьбу і уніяцкую царкву (з трактоўкай апошняга, дарэчы, можна паспрачацца; тэза пра ўласную нацыянальную беларускую царкву, якая, аднак, падпарадкоўвалася Рыму і мела каталіцкую дагматыку, гучыць не зусім пераканаўча). Цікаўны чытач знайдзе ў кнізе «Гісторыя і міфы» раздзелы пра месіянізм Расеі пра «тэорыю змоваў» у гісторыі, іншыя тэмы для разважання.

Можна сказаць, што кніга В. П. Грыцкевіча, несумненна, уяўляе навуковы інтэрс. Але яна ўяўляла б яшчэ большую каштоўнасць, калі б яе апублікавалі некалькі гадоў таму, — цяпер ужо шматлікія рэчы добра вядомыя, мноства пытанняў страцілі першапачатковую вастрыню. Але, як правільна заўважае аўтар, спадчына таталітарызму яшчэ жыва, і спрэчкі па пытаннях нацыянальнай гісторыі не сціхаюць. Таму кніга «Гісторыя і міфы», нягледзячы на спрэчнасць у трактоўцы некаторых пытанняў, усё ж патрэбна чытачу. І няхай лёс будзе прыхільны як да нашай радзімы, так і да яе гісторыі.

Ларыса ЛЯХОВІЧ (Мінск).

Р Э Ц Э Н З І Я

«Ты, што першыя паўсталі...», або Водгук-рэфлексія на зборнік «Служкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах» (Менск, 2001)

Воўк аднойчы распавядаў авечкам, што ён і рады іх не чапаць, але палаяўнічы яму не дазваляе: ганяе з месца на месца, дык і не паспявае воўк удосталь паесці травы. «А зараз палаяўнічага няма, — адказалі авечкі, — еш, воўк, з намі траву». «А, няма?!» — і воўк кінуўся душыць авечак адну за адной.

Спраўды, якіх толькі ваўкоў не пабачыў за сваю тысячагадовую гісторыю шматпакутны, але вольналюбівы беларускі народ. Часам, як трапна заўважыў яшчэ Максім Багдановіч, — і «цёмнымі, і «сляпы, быццам крот», часам ці не заната абачлівы і залішне цярплівы, падобна быкаўскаму Петраку са «Знака бяды», — народ наш заўсёды трываў да пэўнай мяжы, — а тады ўжо кулём ляцелі воўчыя зграі ва ўсе бакі, толькі поўсць касмыкамі гублялі.

Калі толькі палаяўнічы беларускіх лясоў — служкі паўстанцы, балахоўцы і «зляндабудцы», — ваўкі расплазліся. Вусатыя сталінскія ваўкі. Ды ў ваўкалакаў перакінуліся. Ваўкі грызлі авечак, а ваўкадакі — людзей. Так і з'елі тады Беларусь, з'елі, ды ўдавіліся, бо воўчыю гісторыю не замамуфлюеш у авечую скуру. На жаль, не вельмі хутка адбылося тое, гадкоў семдзесят спарэбнася, каб нам зноў да праўды-матужны дапаць.

А так ужо амаль павярліў усё — яны, злосныя буржуазныя нацыяналісты, ва ўсім дрэнным вінаватыя, звесці іх пад карань — і ўсе, раі камуністычны на зямлі запануе. І Беларуска Народная Рэспубліка ў ваучыных гісторыкаў — марыянеткавая дзяржава, і нямецкаму кайзеру прывітальную тэлеграмку слава (хоць сама РСФСР з тым жа кайзерам у Брэсце ў 1918 г. тэрыторыі Беларусі гандляваць не саромелася), і воінска свайго не назбірала, і народ яе не падтрымаў, і ўвогуле — не было б гэтых джарослых беларускіх нацызмаў ды белбурацаў — і ГПУ—НКВД—КГБ не чапала б нікога — сена ела і кветкі нюхала.

Гэткім чынам хавалася доўгі час праўда і пра Служкі збройны чын. 14 лістапада 1920 г. Першы беларускі з'езд Служчыны прызнаў Служчыну часткай БНР, абраў Рату на чале з Уладзімірам Пракулевічам. Сфармаваную 1-ю Служкую бригаду стральцоў войска БНР напачатку ўзначальваў Анастас Анцыповіч, пазней — Антон Сокал-Кутылоўскі. Пас-

ля некалькіх значных баёў са злучэннямі 16-й арміі чырвоных частка брыгады перайшла дэмаркацыйную лінію з Польшчай, інтэрніравана і раззброена польскімі ўладамі; частка ўзялася за ўзброеныя спосабы барацьбы, улілася ў атрады «Зялёнага дуба».

Зборнік дакументаў «Служкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах» (Менск, 2001) за ўкладаннем Уладзіміра Ляхоўскага, Уладзіміра Міхнюка і Аляксандры Гесь якраз з шэрагу выданняў, якія аб'ектыўна і непрадузята (з дакументам не паспрачаешся!) тлумачаць сучаснаму пакаленню беларусаў гэтую падзею айчынай палітычнай і вайскавой гісторыі Беларусі, роўнай якой Беларусь ХХ ст., бадай, не ведала.

Выданне змяшчае максімальную на сёння колькасць дакументальных звестак пра змаганне служкачоў за вольную Беларусь. Акрамя ўжо вядомых, прадаецца «шмат новых, мала ці зусім невядомых раней архіўных крыніц, якія былі выяўлены падчас працы над праектам», — заўважае ў прадмове Уладзімір Ляхоўскі (с. 7). Адлюстраваны ў ім матэрыялы з Нацыянальнага архіву Рэспублікі Беларусь, Беларускага дзяржаўнага архіву-музею літаратуры і мастацтва, Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі, Дзяржаўнага архіву Менскай вобласці, Дзяржаўнага вайскавага архіву Расейскай Федэрацыі (былога архіву Савецкай Арміі), Архіву Актаў Новых у Варшаве ды інш. Самакрытычна згадаючы ўкладальнікі, што «ў зборніку фактычна не прадстаўлены польскія дакументальныя крыніцы» (пададзены толькі адзін дакумент) (с. 7). Што ж значыць, ёсць яшчэ справа для наступнікаў.

Складаецца зборнік з трох асноўных тэматычных раздзелаў. «Хроніка падзеяў» змяшчае архіўныя дакументы і прэсавыя паведамленні; «Галасы ўдзельнікаў Служкага збройнага чыну» даюць магчымасць праз дзесяцігоддзі нібы пачуць саміх служкіх паўстанцаў. Да не зусім звыклых да-

кументаў адносяцца «Сьведчанні з-за кратаў» — паказанні былых удзельнікаў антыбальшавіцкага выступлення, зробленыя ў вязніцах ГПУ—НКВД у 30—40-я гады мінулага стагоддзя. У выбітых пасля допытаў следчых сведчаннях сфабрыкаваных спраў «праўда мяжуе з нагаворам, рэальныя факты — з фальсыфікацыямі» (с. 7). Пры пэўнай сенсацыйнасці гэтых матэрыялаў, доступ да якіх магчымы толькі сёння ва ўмовах незалежнай Беларусі, ставіцца да іх трэба абачліва, улічваючы ўмоўнасць аб'ектыўнасці такіх гістарычных крыніцаў.

На панарамным гістарычным палатне, што паўстае перад намі з «Хронікі падзеяў», прадстаўлены дакументы аднаго і другога бакоў. Хоць ці толькі двух. Колькі іх тады было: белыя і чырвоныя, зялёныя і ружовыя, манархісты і рэспубліканцы, інтэрнацыяналісты з глабальнымі марамі стварыць сусветную краіну саветаў і нацыяналісты з марамі сціплымі — адрадзіць незалежнасць адной толькі краіны — любай Беларусі! І лозунгі ў апошняй пары антаганістаў розніліся адпаведна: «Даешь всемирную революцию!» і «Жыве Беларусь!».

«Дзве душы» беларуса тае пары псіхалагічна вытанчана прэпараваў Максім Гарэцкі ў аднайменнай апавесці. «Дзе два беларусы — там тры партыі», — гэта ўжо «Нічыё» нашага сучасніка, пісьменніка Андрэя Федарэнкі. Два дакастрычніцкія рэвалюцыянеры, пісьменнікі «з народа» Алякс Гарун і Цішка Гартны. Адзін аддае жыццё за ідэалы БНР, другі будзе Савецкую Беларусь. Раман Скірмунт, Магдалена Радзівіл, Алякс Чарвякоў, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Янка Купала, Якуб Колас, Вацлаў Ластоўскі, Алякс Цвікевіч, Іван і Антон Луцкевічы, Усевалад Ігнаціўскі — кожны з іх шукаў у ліхалецці 1910—1920-х гг. сваю Беларусь. А за гэтымі лепшымі прадстаўнікамі нацыянальнай эліты ішлі, ім верылі, на іх спадзяваліся, у іх пыталіся адказаў на пытанне «за кім жа яна, гістарычная праўда?» дзесяткі і сотні тысячаў насельнікаў пераважна тады сялянскай Беларусі.

Служкае паўстанне нібыта імгненна гістарычная ўспышка азнаменавала пераход нацыянальнай свядомасці беларусаў у зусім новую, вышэйшую якасць, калі нацыянальную ідэю вызначаюць не толькі элітная частка нацыі, але і каранёвыя, так бы мовіць, простыя носыбіты яе генафонду ў сваёй масе.

Нават геаграфічна тут ёсць пэўная сімбальнасць і своеасаблівы капрыз гістарычнай музы Кліо. Не Менск, з яго культурываным на працягу 127 гадоў — ад часу 2-га падзелу нашай агульнай з палякамі, літоўцамі і украінцамі дзяржавы Рэчы Паспалітай — губернска-адміністрацыйным духам расейскага самадзяржаўа, а менавіта Слуцк, адзіны буйны горад Беларусі, які ў час вайны 1654—1667 гг. не быў узяты ні маскоўскімі, ні казацкімі войскамі, менавіта Слуцкія, ранейшая ўнікальная адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ВКЛ — Слуцкае княства, што захавала пэўную адметнасць ажно да 1791 г. (у фігуральным сэнсе служкі князь быў апошнім беларускім князем, што меў адпаведны статус). — сталіся арэна геаграфічнага ўздыму народнага імкнення да былое вольнасці й незалежнасці. Прычым гэта было праявае не